

OBSERVAȚII ASUPRA COLOCAȚIILOR VERBULUI *A DA*

CECILIA CĂPĂȚÎNĂ, ANAMARIA PREDĂ
Universitatea din Craiova

1. Obiectivele avute în vedere în această comunicare sunt: (i) prezentarea și comentarea tiparelor a două tipuri de colocații ale verbului *a da*: locuțiuni și expresii; (ii) descrierea și comentarea modului în care sunt notate componentele locuționale ale acestui verb în dicționarele românești de tip explicativ; (iii) prezentarea unor soluții pentru uniformizarea și sistematizarea înregistrării colocațiilor.

2. Verbele cu cea mai însemnată prezență în colocații sunt *a da*, *a lua*, *a face*, *a pune*, *a băga*, *a trage*, *a bate*, *a duce*, *a sta*, *a tăia*, *a avea*, *a fi*. La verbul *a da*, dicționarele de tip explicativ înregistrează peste o sută de combinații lexicale: *a da în judecată*, *a da la lumină* (sau *la iveală*, *în vileag* etc.), *a da viață*, *a da însemnătate*, *a-și da (cu) părerea*, *a da foc*, *a da gata*, *a-i da (cuiva) mâna să...*, *a-și da sfârșitul* (sau *sufletul*, *duhul* sau *obștescul sfârșit*), *a da raportul*, *a-și da seama*, *a da din gură*, *a-i da (cuiva) peste nas*, *a da (cuiva sau la ceva) cu piciorul*, *a-i da cuiva ceva în (sau prin) gând* (sau *cap*, *minte*), *a da în foc* etc. Numărul redus al combinațiilor și, mai ales, „selectarea” lor se datorează unei practici îndelung exersate, a preluării inventarului din ediția precedentă de autorii noii ediții, fără analiza temeinică și revizuirea obligatorie a materialului lexical.

Astfel, sunt menținute în articolul verbului *a da* colocații cel puțin învechite, dacă nu cumva, chiar ieșite din uz: *a da cu chirie*, *a nu se da pentru mult*, *a da o fată după cineva* (sau *cuiva*) sau *a(-i) da cuiva de bărbat* (respectiv *de soție*) *pe cineva*, *a da pe piatră*, *a da la rindea*, *a da în undă*, *a da la mână*, *a da inima* (sau *duhul din cineva*), *a da bici* (în loc de *a da bice*), *a da la mână*, *ce-o da* (sau *cum o da*) *târgul și norocul*, *a da încolo*, *încoace*.

În comparație cu încercarea nereușită de a repune în uz construcții precum cele de mai sus, absența unor locuțiuni extrem de uzuale ca: *a da voie*, *a da drumul*, *a da cuvântul* *cuiva*, *a da crezare* *cuiva*, *a da cuiva pace*, *a da o mână de ajutor* (*cuiva*), *a da prilej(ul)*, *a(-și) da consimțământul*, *a da impresia*, *a da tonul*, *a(-și) da cuvântul (de onoare)*, *a da uitării*, *a da (toată) vina pe ... (sau asupra...)*, *a da curs la ceva*, *a da naștere*, *a da loc (la ...)*, *a da de veste* (sau *de știre*), *a(-și) da aere*, *a da citire*, *a(-și) da demisia*, *a da buzna*, *a da năvală*, *a da (un) telefon*, *a da de furcă*, *a da de gândit*, *a da fuga* (sau *fuguța*), *unde dai și unde crapă*, *a (se) da de gol* ș.a. este condamnabilă.

3. În cele ce urmează ne vom referi la două tipuri de colocații fixe, unanim acceptate în lingvistica românească, locuțiuni și expresii, și la tiparele acestora.

Tiparele locuționale ale verbului *a da* includ, pe lângă verb: substantive (*a da drumul*, *a da voie*, *a da fuga*, *a da viață*, *a da naștere*, *a da raportul*, *a da divorț*, *a da ajutor*, *a da*

examen ș.a.); formați prepoziționali obligatorii (*a da cu piciorul, a da cu gura, a da din coate, a da din colț în colț, a da la iveală, a da de gol, a da peste cap, a da în vileag* ș.a.); formați pronominali obligatorii (*a-i da prin cap, a-i da de cap, a-i da mâna, a-i da lacrimile* ș.a.); formați reflexivi obligatorii (*a-și da seama, a-și da viața, a-și da cu părerea, a-și da sfârșitul, a se da în vânt după ceva, a se da în vorbă* ș.a.); rar, adverbe (*a da gata, a se da înapoi / îndărăt, a da afară*); numerale (*a da pe din două, a da pe jumătate*).

Expresiile cu verbul *a da* sunt de tip sintagmatic: *dat dracului, dat naibii*, de tip propozițional: *Dă, Doamne!, dă apă la șoareci, i-a dat papucii, și-a dat arama pe față, dă cu bățul prin gard, dă cu bâta-n baltă*, de tip frastic: *Unde dai și unde crapă!, Dă cezarului ce-i al cezarului!, Dă-n gropi de prost ce e!* ș.a.

4. În cele ce urmează, vom face unele observații referitoare la modul în care sunt înregistrate aceste locuțiuni și expresii cu verbul *a da* în cele mai importante dicționare frazeologice și explicative românești. Înregistrarea neuniformă sau nesistematizarea informațiilor prezentate se datorează absenței unor principii și norme lexicografice privitoare la unitățile frazeologice.

4.1. În ce privește verbul component al colocațiilor, acesta apare fie la infinitiv (*a da foc, a da gata, a da sfaturi, a da răspuns* etc.), fie la alt mod, în special indicativ și imperativ (*îmi dau capul, dă din mâini, i-a dat o palmă, îi dă părul în ochi, s-a dat la muncă* etc.; *dă, Doamne!*).

Așadar, prima problemă este a formei verbale dintr-o colocație-titlu: infinitivul sau modul (timpul, persoana și numărul) la care este folosită mai des colocația respectivă? *A-i da înainte cu ceva* sau *dă-i înainte cu ceva, a da din cap* sau *dă din cap*? Optăm pentru infinitiv, cu excepția colocațiilor cu formă unică, precum: *Dă Doamne (bine)!, Unde dai și unde crapă!* În exemple însă, e indicat ca verbul colocațional să aibă forma (modul, timpul, persoana și numărul) cea mai folosită: *Dă-mi pace, te rog!, Dă-i drumul!, Dă drumul la televizor!, Îmi dați voie să plec?*

4.2. Pentru notarea componentelor matriciale, obligatoriu sau frecvent lexicalizate, autorii dicționarelor folosesc formele cazuale ale pronumelor nedefinite *ceva, cineva*, precedate sau nu de prepoziții. Se procedează în trei feluri: pronumele nedefinite sunt notate între paranteze, fără paranteze sau nu sunt notate.

Deși lexicalizarea complementelor (direct, indirect, prepozițional) e obligatorie, în unele cazuri aceste compliniri apar notate frecvent între paranteze, creând falsa impresie a posibilității lor suprimări: *a(-i) da* (cuiva) *un număr de ani, a da* (pe cineva sau ceva) *dracului, a da* (ceva) *peste cap, a da* (pe cineva) *dezertor, a-i da* (cuiva) *mâna să...*, *a-i da* (cuiva) *peste nas, a da* (cuiva sau la ceva) *cu piciorul, a-i da* (cuiva) *de urmă, a-i da* (cuiva) *lacrimile, a(-i) da* (cuiva) *sângele*. ș.a.

Mai rar, complinirile obligatorii sunt notate fără paranteze, evidențiindu-se astfel prezența lor nesuprimabilă: *a da* *ceva în două, a da* *cuiva o problemă de rezolvat, a da* *cuiva de lucru, a nu da* *pe cineva pe* (sau *pentru*) *altul* (fam.), *a nu se da* *pe cineva, a-i da* *cuiva ceva în gând* (sau *cap, minte*), *a se da în vorbă* *cu cineva, a se da drept cineva*.

În mod nejustificat, în aceeași situație, la unele locuțiuni, autorii DEX-ului nu le notează. Le adăugăm: *a da în judecată* *pe cineva / ceva, a da* *cuiva în arendă* *ceva, a da* *ceva înapoi* *cuiva, a-și da viața* *pentru cineva sau pentru ceva, a da* *pe gât* *ceva, a da* *la o parte* *ceva sau* *pe cineva, a da* *ceva pe piatră, a da* *ceva la rindea, a da* *la ziar* *ceva sau* *pe cineva, a da* *ceva*

la lumină, a da viață cuiva sau la ceva, a da însemnătate cuiva sau la ceva, a-și da (cu) părerea despre cineva sau despre ceva, a da foc la ceva, a da gata ceva sau pe cineva, a da sfaturi cuiva (despre ceva), a da răspuns cuiva / a-i da răspuns cuiva / a da răspuns la ceva / a da raportul cuiva (despre ceva), a-și da seama de ceva, a se da în vânt după ceva sau după cineva.

Așadar, se pune problema notării între sau fără paranteze a complinirilor obligatorii cu ajutorul pronumelor nedefinite *ceva* și *cineva*. Pe care dintre următoarele variante o alegem: *a-și da seama* de ceva, *a-și da seama* (de ceva) sau *a-și da seama*; *a da* ceva cuiva înapoi, *a da* (ceva cuiva) înapoi, *a da* ceva înapoi, *a da* cuiva înapoi, *a da* ceva (cuiva) înapoi, *a da* (ceva) cuiva înapoi sau *a da* înapoi?

Considerăm că toate complinirile lexicalizate obligatoriu trebuie înregistrate cu ajutorul pronumelor nedefinite *ceva*, *cineva*, fără paranteze: *a da în judecată* pe cineva sau *ceva*, *a da pe gât* ceva, *a da la o parte* ceva sau pe cineva, *a da curs* la ceva. Când lexicalizarea lor este facultativă, se vor folosi parantezele: *a da sfaturi* cuiva (despre ceva), *a-și da seama* (de ceva), *a da cu gura* (despre ceva) ș.a.

4.3. La unele dintre aceste locuțiuni, autorii DEX-ului notează și cliticul pronominal care dublează complementul indirect, fie între paranteze: *a(-i) da* (cuiva) *un număr de ani*, *a(-i) da* *cuiva de bărbat* (respectiv *de soție*) *pe cineva* (pop.), fie fără paranteze: *a-i da* (cuiva) *mâna să...*, *a-i da* (cuiva) *peste nas*, *a-i da* *cuiva ceva în* (sau *prin*) *gând* (sau *cap*, *minte*), *a-i da* (cuiva) *de urmă*. Dacă notarea simultană între paranteze sau fără paranteze a pronumelui nedefinit și a cliticului din aceeași colocație are o anumită logică: *a(-i) da* (cuiva) *un număr de ani* / *a-i da* *cuiva un număr de ani*, notarea diferită a perechii respective: *a-i da* (cuiva) *mâna să...* / *a(-i) da* *cuiva să...* nu poate fi justificată.

La alte colocații, nu se notează acest clitic: *a da* *cuiva o problemă de rezolvat*, *a da* *cuiva de lucru*, *a da* (cuiva sau la ceva) *cu piciorul*.

Așadar, o altă întrebare este dacă acest clitic pronominal trebuie sau nu să fie notat, între paranteze sau fără paranteze. Ce variantă alegem: *a(-i) da* *cuiva peste nas*, *a-i da* *cuiva peste nas* sau *a da* *cuiva peste nas*? Tendința nedublării prin clitic pronominal a complementelor direct și indirect care acceptă dublarea se generalizează. Cu toate acestea, notarea simultană a perechii formate din clitic pronominal și pronume nedefinit e, după opinia noastră, preferabilă: *a-i da* *cuiva peste nas*, *a-i da* *cuiva o mână de ajutor*, *a-i da* *cuiva pace*.

4.4. În privința formantului reflexiv, am constatat că acesta este notat corect între paranteze, când cele două variante (cu și fără reflexiv) au aceeași semnificație: *a(-și) da bună ziua* (sau *bună seara*, *binețe* etc.) = a (se) saluta; *a (se) da îndărăt* (sau *înapoi*) = a se retrage; *fig.* a se codi, a se sustrage de la ceva, a ezita; (refl. și tranz.) *a (se) da jos* = a (se) coborî.

Absența parantezelor în notarea cliticului reflexiv indică prezența lui nonomisibilă în locuțiuni ca: *a-și da (cu) părerea*, *a-și da seama*, *a-și da cu cotul* sau (tranz.) *a-și da coate*, *a se da în vânt după...*, *a se da bătut*, *a se da la muncă*, *a se da în vorbă* cu cineva, *a se da drept* cineva.

Prezența cliticului reflexiv (uneori și a unei prepoziții) într-o colocație, prezență care modifică sensul variantei nereflexive (și neprepoziționale), impune înregistrarea separată a celor două variante. Supunem atenției astfel de variante și sensurile lor diferite:

Locuțiunea *a da înapoi*, în variantă nereflexivă, are următoarele sensuri: a) „a restitui, a returna” *A dat înapoi banii împrumutați.*; b) „a merge înapoi, în sens invers, în marșarier” *Când a dat înapoi, a lovit un pom.*; c) „a regresa, a decădea” *De când au plecat finlandezii,*

comuna a dat înapoi cu câțiva ani.; d) „a modifica, a reseta în minus afișajul timpului; cu referire la schimbarea orei de vară cu cea de iarnă, când ora 4 devine ora 3” *Am dat înapoi ceasul cu o oră.* e) „a modifica, a reseta în minus kilometrajul; cu referire la modificarea în minus a numărului de kilometri afișat de un aparat de bord al unei mașini” *A dat înapoi kilometrajul.*

În variantă reflexivă, poate avea fie sensul notat sub b) „a merge înapoi”: *Copilul s-a speriat și s-a dat înapoi*, fie împreună cu adverbul de negație *nu* și cu prepoziția compusă *de la* un alt sens, „a nu ezita, a nu se codi, a nu pregeta, a nu precupeți niciun efort, pentru a obține ceva”: *Caută pe cineva care nu se dă înapoi de la niciun fel de muncă.*

În variantă nereflexivă, locuțiunea *a da peste cap* înseamnă „a perturba, a încurca, a deranja”: *Ceața a dat peste cap traficul aerian.*, iar, în variantă reflexivă, are două sensuri diferite: a) „a se rostogoli” *Din cauza vitezei, un BMW s-a dat peste cap.* și b) „a face tot posibilul pentru a atinge un obiectiv” *A lingușit, a cărat serviete, a lipit afișe, s-a dat peste cap să fie lângă mai-marii zilei pentru a participa la tăierea tortului bugetar.*

Devine limpede că se impun intrări diferite când cele două variante, cu și fără formant reflexiv, au sensuri diferite: *a da peste cap* „a perturba, a încurca” și *a se da peste cap* „a se rostogoli; a face imposibilul pentru a obține ceva”. Tot astfel, e clar că notarea cliticului reflexiv se va face între paranteze când prezența acestuia nu modifică sensul: *a (se) da înapoi* „a merge înapoi, în sens invers”.

4.5. Notarea cu sau fără paranteze a negației trebuie decisă, câtă vreme autorii dicționarelor procedează diferit, ca în exemplele următoare: *a (nu) se da bătut, a nu da pe cineva pe (sau pentru) altul, a nu se da pe cineva, a nu da doi bani pe cineva / pe ceva, a nu-l da afară din casă* (bogația, talentul, banii).

Dacă o colocație are două variante, pozitivă și negativă, iar varianta negativă are o frecvență semnificativă, negația va fi notată între paranteze: *a (nu) se da bătut, a (nu)-i da prin cap / prin minte*. Când nu există decât colocația cu formă negativă, negația va fi notată fără paranteze: *nu încapă îndoială; nu știu cine / ce / care / cât / unde / când...; nu e zi de la Dumnezeu să nu...; nu de alta, dar...; nu de altceva, dar...; a nu face doi bani; nu-i bai; ca să nu mai vorbim de...; ca să nu (mai) lungim vorba; a nu-i fi boii acasă; a nu fi în apele lui; a (nu) avea rost; a (nu) avea sens etc.*

4.6. Ca cele mai multe locuțiuni verbale, și cele ale verbului *a da* au un substantiv în componentă: *a da în judecată, a-și da viața, a da la lumină* (sau *la iveală, în vileag* etc.), *a da însemnătate, a-și da (cu) părerea, a da foc, a-i da (cuiva) mâna să..., a da sfaturi, a da răspuns, a-și da sfârșitul* (sau *sufletul, duhul sau obștescul sfârșit*), *a da din umeri, a da din gură, a-i da (cuiva) peste nas, a-i da cuiva ceva în (sau prin) gând* (sau *cap, minte*), *a da de dracu, a da în foc, a se da în vânt după..., a se da în vorbă cu cineva.*

Substantivele locuționale s-au rigidizat într-o anume formă, de singular: *a da viață* sau de plural: *a da din umeri*, nearticulată: *a da foc, a da sfaturi* sau articulată: *a da raportul, a-și da sfârșitul*. Substantivele care ocupă poziția de complement direct sunt în acuzativ: *a da viață, a da însemnătate*, cele care ocupă poziția de complement prepozițional sau de circumstanțial sunt în acuzativ prepozițional: *a da de dracu, a da de fund, a da la lumină, a da din gură, a da peste nas* etc., iar cele care ocupă poziția complementului indirect sunt în dativ: *a da dracului, a da naibii*. Precizăm că substantivele locuționale doar ocupă o anumită poziție sintactică, dar nu au funcție sintactică. Unele acceptă schimbarea formei de singular cu cea de plural și invers, fără vreo modificare semantică: *a da sfaturi* vs. *a da un sfat; a da*

găuri vs. *a da o gaură*; *a da un chiot* vs. *a da chiote* etc. Altele nu acceptă această schimbare: *a da peste nas*, *a da în gât*, *a da din gură*, *a da viață* etc.

Indicat ar fi ca, în cazurile de schimbare a formei, să se noteze variantele formale, utilizându-se fie conjuncția disjunctivă *sau* între acestea, fie bara oblică – *slash-ul*: *a da sfaturi* sau *un sfat* sau *sfatul ...* (*a da sfaturi / un sfat / sfatul*), *a da găuri* sau *(o) gaură* (*a da găuri / o gaură / gaură*) ș.a.

În câteva cazuri, *DEX-ul* notează mai multe substantive care pot ocupa, succesiv, aceeași poziție într-o cologație: *a da o masă*, *o petrecere* etc.; *a(-și) da bună ziua* (sau *bună seara*, *binețe* etc.); *a da* (pe cineva sau ceva) *dracului* (sau *la dracu*, *naibii*, *în plata Domnului* etc.); *a da* (ceva) *pe gât* (sau *peste cap*); *a da lecții* (sau *meditații*); *a da la lumină* (sau *la iveală*, *în vileag* etc.); *a da o luptă*, *o bătălie*; *a da un chiot*, *un strigăt* etc.; *a-și da sfârșitul* (sau *sufletul*, *duhul* sau *obștescul sfârșit*); *a da seamă* (sau *socoteală*); *a-i da cuiva ceva în* (sau *prin*) *gând* (sau *cap*, *minte*); *a da de rușine* (sau *de necaz*, *de primejdie* etc.). După cum se observă, substantivele comutabile sunt notate fie între paranteze și precedate de conjuncția disjunctivă *sau*, fie fără paranteze, într-o „enumerare”. Terminată cu etc., seria acceptă suplimentarea: *a da o masă*, *o petrecere*, *un chef*, *un ospăț*, *un praznic* etc.; *a da un chiot*, *un strigăt*, *un țipăt*, *un răcnet* etc. Limitată la doi-trei termeni, seria nu acceptă completarea: *a* (ceva) *pe gât* (sau *peste cap*), *a-i da cuiva ceva în* (sau *prin*) *gând* (sau *cap*, *minte*).

Indiferent de numărul substantivelor comutabile în aceeași locuțiune, sunt indicate atât înregistrarea lor fără paranteze, cât și coordonarea lor prin *sau* ori grafic, prin *slash*: *a da ceva pe gât* sau *peste cap* (*a da ceva pe gât / peste cap*), *a-i da cuiva ceva prin cap* sau *prin gând* sau *prin minte* (*a-i da cuiva ceva prin cap / prin gând / prin minte*).

5. Inventarele de unități frazeologice din toate edițiile dicționarului românești de tip explicativ au rămas neschimbate vreme de aproape patruzeci de ani.

Modul inconsecvent și chiar neglijent de înregistrare a cologațiilor fixe ne-a determinat nu doar să pledăm pentru sistematizarea acestor intrări, ci chiar să formulăm unele reguli lexicografice.

Observațiile prezentate mai sus sunt menite să sublinieze necesitatea înregistrării celor mai uzuale cologații în principalul dicționar explicativ, în special, și obligativitatea stabilirii de convenții lexicografice privitoare la înregistrarea acestora. La sistematizarea înregistrării pot contribui și regulile formulate mai sus privind forma verbală și forma componentelor neverbale (substantive, clitice pronominale personale și reflexive, pronume indefinite ca substitute ale argumentelor verbale, adverb de negație).

SURSE

Bucă, Marin, 2012, *Marele dicționar de expresii românești*, București, Meteor Press.

Dicționar de expresii și locuțiuni românești (DELR), 1997, Iași, Mydo Center.

Dicționarul explicativ al limbii române, ediția a II-a (*DEX* 1996), 1996, București, Univers Enciclopedic.

Dicționarul explicativ al limbii române, ediția a II-a revăzută (*DEX* 2009), 2009, București, Univers Enciclopedic Gold.

Dicționarul explicativ al limbii române, ediția a II-a revăzută și adăugită (*DEX* 2012), 2012, București, Univers Enciclopedic Gold.

Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române (DOOM¹), 1982, București, EARSR.

- Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*, ediția a II-a (*DOOM²*), 2005, București, Editura Univers Enciclopedic Gold.
- Duda, Gabriela, Aglaia Gugui, Marie Jeanne Wojcicki, 1985, *Dicționar de expresii și locuțiuni ale limbii române*, București, Editura Albatros.
- Dumistrăcel, Stelian, 1997, *Expresii românești*, București, Institutul European.
- Mărănduc, Cătălina, 2010, *Dicționar de expresii, locuțiuni și sintagme ale limbii române*, București, Editura Corint.
- Tomici, Mile, 2009., *Dicționar frazeologic al limbii române*, București, Editura Saeculum Vizual.

BIBLIOGRAFIE

- Bidu-Vrânceanu, Angela, Cristina Călărășu, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Mihaela Mancaș, Gabriela Pană Dindelegan, 2001, *Dicționar de științe ale limbii*, București, Editura Nemira.
- Căpățînă, Cecilia, 2007, *Elemente de frazeologie*, Craiova, Editura Universitaria.
- Căpățînă, Cecilia, 2013, *Instantanee lingvistice* vol. al II-lea, Craiova, Editura Scrisul Românesc.
- Gramatica limbii române (GALR)*, vol. I *Cuvântul*, vol. II *Enunțul* (coordonator Valeria Guțu Romalo), tiraj nou, revizuit, 2008, București, Editura Academiei Române.
- Gramatica de bază a limbii române (GBLR)* (coordonator Gabriela Pană Dindelegan), 2010, București, Editura Univers Enciclopedic Gold.

ON THE COLLOCATIONS OF THE VERB A DA

(Abstract)

Starting with an analysis of the way the collocations of the verb *a da* 'to give' are lexicographically registered, we have presented and commented on the patterns of the phrases and idioms of this verb. We have made remarks on the phrasal components of this verb. We have also presented solutions for the standardization and systematization to be used in registering phrases.